

Слободан И. Панов*
Правни факултет
Универзитет у Београду

УДК 37.013:37.017
305+323.1+321.7
DOI 10.7251/NS1601009P
Оригинални научни рад

ВАСПИТАЊЕ КАО АКТ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ ИЛИ АКТ КУЛТУРЕ: ДИЛЕМА ИЗБОРА ИДЕНТИТЕТА¹

Апстракт: Аутор разликује цивилизацију као технички успех и културу као успех духа. У раду се констатује намерна редуција времена за размишљање, што има за последицу и лакост, и нетачност мисли, и увећање простора за манипулације. Право и педагогија јесу уметност аргументовања. Иако имају онтолошки лимит, и право и педагогија могу да буду савезници врлине.

Кључне речи: Право, педагогија, васпитање, цивилизација, култура.

О називу рада

Најпре, о значењу речи. *Вас-питање* има следеће значење: у старословенском, руском значењу *вас* је сав (руски-*весь*) а *питање* је од руске речи *питание* – храна. Дакле, васпитање значи: свог, целог човека хранити врлином, тј. Богом. Српској речи васпитавати /васпитање одговара руска реч *воспитывать/воспитания*.

Стартна неразумљивост или полисемичност (реална, истинита могућност различитог тумачења) наслова нашег рада јесте привидно тачна констатација. Ова „мисаона” једначина са две непознате (ауторова дистинкција цивилизације и културе), може да буде и компликованија увођењем још два „симиларна” појма васпитању: појма васпитавања и појма самоваспитања. Ипак, ова „неподношљива тежина постојања”² нејасноће/полисемичности назива може лако да се отклони. Најпре, разликовање термина цивилизација и термина култура није ни приближно присутно колико је нужно у нашем времену и у свим временима. Апстраховано речено, цивилизацију разумевамо као техничко постигнуће, док култура јесте духовно постигнуће. Цивилизација је технициран привид ползе човеку и друштву. Цивилизација је у иманентном савезу/средству са

* panov@ius.bg.ac.rs

¹Рад је настао у оквиру стратешког пројекта Правног факултета Универзитета у Београду „Идентитетски преображај Србије”.

²Кундериној „неподношљивој лакоћи постојања” помало је сродна наша неподношљива тежина постојања као тужно реални, безиронични, аперспективни израз сродан и Мунковом егзистенцијалном крику анксиозне модерне особе. Како би проф. Ж. Симић рекао, особа постмодерне, особа десубјектизоване анонимности.

хедонијом као негацијом или, најблаже речено, сенком срећне/еудајмизоване есхатологије. Са хришћанског православног аспекта ова синтагма је плеоназам. Цивилизација је за телесно, чулно, ефемерно „лакоћа постојања” чија тежина јесте у неалеаторном неудајмонизованој есенцији и егзистенцији. Суштаство цивилизације је у креацији привида ползе човеку. Овај привид има основног савезника у вековима неумањеној, чулној, страсној, несмисленој или бесмисленој тежњи субјеката (не)модерне. Једноставно речено, цивилизација је заинтересована за технички новум, а суштински незаинтересована за врлину. Култура као духовно постигнуће је лепа, филозофска опозиција цивилизацији. Култура је упитаност и поглед ка духовном, ка есхатону, ка врлини. Фина илустрација разликовања привида и лимита ползе као иманентности цивилизацији, пример деструктивности цивилизације неприметне за брзомислене или лакомислене, јесте пример који даје наш врло угледни³ академик М. Екмечић. Наиме, Наполеон, као тадашњи власник увек репризиране идеје о цивилизацијској мисији, саградио је тзв. колски пут у Далмацији.⁴ Цивилизацијски тежак подухват (због кршевите далматинске географије) за последицу је имао и инфичирање локалног становништва ендемским сифилисом, медицинским фактом који, пошто претходно, у форми сагласности изјаве воље за комуникацију са француским агресором,⁵ разори дух, морал, културу – разара и тело. Најједноставније речено, поука овог примера је следећа: цивилизацијски напредак значи(о) је регрес духа, културе, морала, смисла... Филозофска суспектност цивилизације одавно постоји (поводом прве железнице, један Енглез је тада поставио питање смисла тог открића, питање да ли се тиме постиже да из једног месно дефинисаног бесмисла брже стигнемо до следећег бесмисла лоцираног на другом месту).⁶

³Редукција похвале за нашег академика Екмечића је последица одсуства официјелности атрибуција, а не израз нашег уверења. Једноставно речено, наше поштовање дела професора Екмечића је без лимита.

⁴ Вид. Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања – историја Срба у Новом веку (1492–1992)* (2011, стр. 192).

⁵Занимљиво је подсећање на реакцију француског друштва на „источну” сарадњу неких француских жена за немачким фашистима, нацистичким окупаторима.

⁶Цивилизација, као збирка техничких постигнућа, обогаћује праксу развода, као чињеница која има патолошку историју или будућност. Углавном. Скоро искључиво. Наиме, у Енглеској се скоро сваки трећи брак разводи због комуникације (неуподобљене верности у браку) преко Фејсбука.

Васпитање

Најсажетије, покушаћемо да објаснимо неоснованост „монизма” термина васпитање. Било недостатак сензитивности за семантику било навикнутост на успавану језичку матрицу, како би рекао проф. Жељко Симић, реч васпитање се чини неспорним и подобним за монополску употребу. Ипак, можемо да констатујемо да термин васпитање има своју конкуренцију употребе и смисла/значења у два речима: васпитавање и самоваспитавање. Васпитавање је, као и знање, ход без краја и без врха, глагол трајања, неперфектуирани глагол до есхатона. Са аспекта историјског искуства, васпитавање је реалнија и фреквентнија варијанта, облигација средства, док васпитање подразумева не само васпитаваног, већ васпитаног субјекта – што је свакако животни инцидент, можда и неостварен или немогућ догађај. У том смислу, васпитање као облигација (постигнутог) циља је или радосни инцидент или филозофска немогућност. Најтачнији нам се чини термин самоваспитање. Самоваспитање је дубоко лична перцепција „васпитних лекција”, интиман начин и степен и нивоу интереоризовања васпитног процеса. Самоваспитање једино може да објасни различит ефекат васпитања истим начинима, истим субјектима, истим речима и делима.⁷

Већ примењена сажетост, редукција пера учињена код анализе детаља у називу рада ствара код нестрпљивог читаоца (или код *читатеља* сходно новоговору из ПЗ Србије⁸) утисак/дејство, наравно, нестрпљења. Констатујући а не обазирјући се на ову особину модерног читалаштва, из сасвим других разлога, са амбицијом паноптикума, у форми сажете одважности и уз неизбежан грех површности, указаћемо и на релацију духа времена и , класичне и правне, педагогије. Стара је мисао Паскала да је човек трска која мисли. Трска као елемент у овој дефиницији човека указује на опасност поветарца а камоли ветра или животне олује за опстајање или опстанак човека. Оно што је оптимистичка компонента дефиниције то је глагол мишљења као конституенте човека. Као духовно радосне и егзистенцијално смислене атрибуције човека. Модерна особа, особа (пост)модерне је елегично опозиционе дефиниције. Особа (пост)модерне се у свом срећном, добровољном ропству одрекла мишљења (и певања, рекао би Бранко Миљковић). Чак се мишљењу, данас, али и у традицији или

⁷ О овоме види више у: Slobodan I. Panov, *Upbringing: Models and Dilemmas*, рад објављен у електронском издању *Iustinianus Primus Law Review* Правног факултета у Скопљу, No 6, volume IV, Spring 2013, str. 1–16.

⁸ Овај врло занимљив законски текст користи реч усвојитељ, старатељ, али уморан од доследности, не користи и речи поверитељ, јавни тужитељ.

фрактурисаном футуру, може додати и квалификатив субверзивности и прогласити га фактором ремећења тзв. духовне слободе а збиљске униформности. Када се томе дода и фактор глобалне унисониости и универзални индивидуално колективни/масовни факт конфекције речи у дресираним медијима и у социјалном инжењерингу пристанка, како би рекао Чомски, тада срећна мелодија није ни у освиту. Помињемо мелодију, која је по Питагори симбол правде и симбол хармоније врлина. Док је за цивилизацију, ван техничких стандарда, размишљање, као смислени и радосни догађај, ирелевантно, за културу је размишљање конституента људскости и смисла социјетаса. Из ове магистралне релације, проистичу и деривати, видљиви и скривени детаљи „духа времена”. Неподобност, субверзивност, штетност, неуклопљивост у задати концепт власника времена, статус мишљења као дисидентске појаве у модерној цивилизацији, исходује и деривате таквог статуса. Навешћемо неке. Постоји неспонтани, дизајнирани осећај убрзања/акцелерације времена. У медицини постоји објективна и субјективна дефиниција здравља. Осим објективних, интерсубјективно проверљивих факата, постоји и могућност или легитимност солипсизма у егзистенцији појединца. Наш колега, правник, Јован Дучић је певао *Истина је оно што душа проснева*. Не само субјективна перцепција показује масовни осећај, у нетипичним годинама за такав осећај, да се време убрзава, да је такав наш осећај акцелерације времена – што узрокује и наш осећај или став да наш живот има убрзанији ток, што у преводу значи, краћи ток. Све и да је овај модерни осећај/став научно неутемељен, он је егзистенцијално врло релевантан у архитектури личног и социјалног живота. Познати италијански филозоф Д. Фузаро констатује креирање осећаја убрзања живота и даје дефиницију конструкције таквог осећаја. Дијаго Фузаро то назива фашизмом журбе и сматра га очекиваним, иманентним производом система. Корисност тако формираног, произведеног осећаја времена у лабораторијама власника времена је евидентна: цајтнот значи редукуцију или поништење природног капацитета времена за размишљања. Мисао, све и да је жељена од особе (пост)модерне је егзистенцијални инцидент, *privilegia odiosa*, загушени егзистенцијални крик за слободом и смислом. Цајтнот води редукуцији, осим времена, и тема за мисао, суптилно се фабрикује селекција пажње. На пример, ријалити, који и својим називом, Фарма и Велики брат, имају хуманистичку конотацију. Занимљиво је запазити још један детаљ (детаљ смо дефинисали као суптилно, теже приметно или неприметно сведочанство суштине). Аутори манипулације показују оваквим програмима из *културе* овог века да је данашње грађанство одлично манипулативно. Још опасније, аутори и ових манипулација сведоче о још опаснијој, још тужнијој истини о модерним субјектима-објектима. Морални и духовни капацитет таквих

персона модернитета је уништен. Како дефинисати персону која је радосна или знатижељна да гледа особе на Фарми (у преводу, човек се у модерно време сматра бићима са фарме у свим временима. Некада је фарма била место живота животиња, а сада је фарма боравиште ВИП, особа легитимисаних као успешних да досегну до ордена јунака овог времена). Исто финале анализе је и за персоне које имају такав морални и духовни капацитет да се као срећни робови добровољно пријављују за поданике Великог брата. Оба термина, и Фарма и Велики брат, јесу форма храбре дрскости, као неспонтани елемент манипулације, форме позајмљивања/употребе енглеских књижевних термина који су хакслијевски описивали зло.

Акцесоријум дизајнирању живота као цајтнота јесте лакомисленост, површност, неговање привида и офанзива привида... У педагогији то има за последицу и дефанзиву, нестајање пажње. Стефан Миленковић запажа да су модерне песме које трају два минута, са две ноте и са две речи. То је још једна илустрација модерног гнушања према студиозности, посвећености, темељитости, узвишености, вредности... Сериозни, мартиронски⁹ пут до истине замењен је естрадизованим знањем, тј. политички коректним/подобним компоновањем селектованих „чињеница”. Привид „добрих намера, добрих концепата” завршава у збиљи конструисаног хаоса: офанзиве пренормираних бесмислености; увећање школских обавеза што не резултира акумулираним знањем на факултетском или другим нивоима школства; одсуство неге финих и вековима присутних манира лепог и тачног понашања; објективизације, лако разумљиве нетачне и беспотребне квантификације духовних дела (који геније сматра да је могуће учинити разлику у вредновању ако се *На Дрини ћуприја* објави у *Просвети* или код нпр. *Геце Кона*, или који геније би могао да квантификује у академске сврхе и за актуелне модерне процедуре *Пету* и *Девету симфонију Бетовена*); намерне саботаже ауторитета школске атмосфере и наставника (непримереног, невоспитаног, некултурног понашања, облачења, примењених ставова/стилова мисли, говора, гестикулација...).¹⁰ Апсурд се богати и новим манирима у педагогији: евалуације ван оправданог степена,

⁹ Сведочење истине жртвом, ужеженост врлином.

¹⁰ Треба се подсетити и броја и гнусоба инцидента по школама: од вршњачког насиља, невоспитаности до саботажа естетике речи и чина, увећања одсуства достојанства и ђака и наставника, офанзиве *хемичких порока*, утврђене потребе ангажмана тзв. школских полицајаца... Без рђаве намере, а сходно консеквентној мисли питамо: ако је за дечицу у основној школи нужан школски полицајац, сигурносна камера – шта је тек потребно, која врста полицајаца и техничке логистике, на вишим нивоима школства? Апсурд је очигледан и врло болан.

нивоа и разумних тема. И опет недоследност: по истој „школској” логици, потребно је и да пацијенти оцењују лекаре. Можда и да асистирају лекарима или да врше превентивни или корективни надзор лекарске праксе. Снага личности може да буде изнад несавршених, бесмислених норми и модерних принципа. *Природно стање интелектуалца је дисидентство*, била је мисао једног режимског писца – М. К. Ипак, постоје још две истине: *Бесмислено је свирати виолину пред дивљим зверима* (М. К.) и *У блату је немогуће сачувати беле, чисте ципеле, али је могуће сачувати врлину* (С. П.). У таквом духовном сиромаштву, у таквом амбијенту и атмосфери духовне недостојности и владавине неестетике и греха, форсира се педоцентризам, дефинисање детета као најсавршенијег субјекта правног или школског космоса. Нисмо сигурни да су сва деца или већина деце данас као Мајестас, лик грчке митологије, која је сазрела чим се родила. Сигурни смо и да данас сва деца немају атрибуцију као кинески филозоф Лао Це (старо дете/учитељ), који се родио са брадом и као филозоф. Масовни комплимент садржан у педоцентризму није збиља, као што ни ласкање духовном капацитету детета није истина. Духовни *потенцијал* детета је респектибилан, а духовни капацитет (тренутни реализован капацитет) детета није подобан за највишу оцену. Зашто? Зато што је тужно да конкретно дете буде у зениту својих духовних моћи у својој 15. години, а да када порасте и постане родитељ, та духовна моћ инволвира, регресира, ослаби... У духу онтолошког парадокса, некада комплимент неталентованог крије (покушај) тешке увреде.

Цивилизација

Разумевајући цивилизацију као техничко постигнуће, казаћемо нешто и о епифеноменима актуелне цивилизације. У овој цивилизацији која је мортиаријум врлине бележимо: профитабилне алтруисте (који супротно библијској мисли да не трубе о свом добročинству, то управо чине као фарисеји – тражећи и добијајући корист од кнеза овог света); зле хуманисте (који чинећи привид добра чине зло)¹¹; користољубиве идеалисте (поштаре који кад преносе нпр. 3 динара из јужних крајева, у престоницу донесу 1 динар, а 2 задрже за себе)¹² и *mobile vulgus* (скрибоманија и логореичност ове

---

¹¹У време Мехмеда II: јаничари док су паузирали у својим ратним походима/злочинима имали су право да буду ватрогасци. Занимљиво је да су ватрогасци-хуманисти подметали пожаре како би приликом гашења пљачкали унесрећеног, тј. чинили исто што и у рату. Дакле, злочин у рату је сродник злочина у миру.

¹²Бележимо као „одлику” цивилизације и грех на трону, репризирање греха, *fast grex* (нова хедонистичка техника пушења алкохола где се суви лед прелије алкохолом а

цивилизације). Празнословље је врло присутно/доминантно, а нестаје ћутање/тиховање, као време за размишљање, као време за молитву као разговор са Богом, као време промишљања о икономији (не само о економији)... Илузија ове цивилизације је да верблени еквилибријум, еуфемизми, хипокризија може да се сакрије од људи и Бога. Стара реч која о овоме сведочи је Крестный путь/Виа Долороса, а нова реч јесте фрактурирани футур.

Цивилизацији је симиларан, претпостављен појам демократије, док је култури сродна аристократија. Демократија је одраз већине, одраз ид *quod plerumque fit*, док је аристократија етимолошки дефинисана у грчкој речи *аристос* – најбољи. Стога, демократија носи у себи законитост владавине просечности, униформности, тоталитет баналности. На пример, у садашњој цивилизацији, као и старом Риму, на концерту мисли Хегела и Канта и на концерту дивног певања Јелен-не, зна се где би публика била бројнија. Што је солидан доказ у нормалном правосуђу. Ово је време самотитулисане изузетности. Изузетност је само у њиховој неукости¹³. Бројни су примери болесног умишљаја: од утицајног сенатора који пре неколико година позива господина Гетеа на свечаност, до нашег угледника који се дружи са Бетовеном. Ово је време које укида разлику између портрета и карикатуре. Рецимо, док се код насиља у породици афирмише правно и животно бесмислена нулта толеранција, код социјалног насиља, насилник који убија невинне људе, уништава светиње, пали Цркве и руши надгробне споменике се, у покушају, награђује међународним признањем љубитеља културе. Културни дивљак... Културни дивљак постоји само у *праведној* цивилизацији. Професор Слободан Јовановић је писао о дипломираном примитивцу, особи која заврши факултет а нема културу и морал. Културни дивљак и дипломирани простак: занимљиво сродство. И масовно сродство. Врло важна околност за васпитање и образовање, ако смо савезници врлине. Осим ако је циљ, ради лакоће владања манипулисних и атомизованих персоне, да се у оквиру медијски форсираних пројеката саботаже духа и моралних лепота, форсира привид знања, тј. незнање као услов губитка самопоуздања, самопоштовања и услов добровољног, срећног ропства. Отуда, можда-иронично казано, задатак о процентима становништва са дипломом *факултета*, са дипломом *интелектуалца*, отуда инфлација

последница је да једна секунда удисања има исти ефекат као целодневно испијање алкохола); бележимо и бесмислена постигнућа попут центара за лечење стреса деце у Данској (Шекспир је одавно писао да је нешто труло у држави Данској)

¹³ Види. Алексеј Пушкин, Историја Америци окреће леђа, *Геополитика*, бр. 92/2015, стр. 8.

докторских титула, отуда што више диплома то и више, *ваљда-знања...* Отуда, ради привида објективности, која постаје у суптилним формама, све већа арбитрерност, и квантификација духа. Некада је било тешко рећи колика је разлика у оценама Канта и Хегела, Достојевског, Толстоја и Гетеа... Данас би се могло то *израчунати* и у децималу. Врло занимљиво!¹⁴ Можда је циљ свих ових цивилизацијских постигнућа да завлада прекаријат (став о одузимању архимедовске тачке ослонца, о укидању беспочвенности – укорењености човека у породицу рођења, брак, породицу креације, друштво, народ, свет...).

Култура

Алтернатива, боља алтернатива, цивилизацији постоји. Занимљиво је, да не подсећамо на бројне примере, да се у цивилизацији пропагира безалтернативност. Нисмо разумели како у демократији постоји монизам, немогућност избора, само једно радосно финале. Слобода увек подразумева могућност избора. Постоји могућност избора врлине или антиврлине, греха. У светоотачким књигама, само слобода врлине јесте смислена, радосна, есхатону драга слобода, Богоугодна. Али, љубитељи других ставова могу, очекујући и имплицитну атрибуцију, да изаберу и било шта друго. Култура у својој вредносној архитектури подразумева стално напредовање у врлини: тихо, у самодетерминисаном ритму, са свешћу и о магистралном и о меандрама, ужежени врлином, у сталном ритму и расту властите духовности. Врлина је безпаузна. Врлина је чедо слободе, не настаје декретом. Занимљиво је да у нашем разумевању врлина има исту структуру као и љубав: она је апсолутна (Бећковић каже да је језик Библије апсолутан, нерелативизиран околностима), атемпорална, радосна и целомудрена жртва (врлина „увек и чешће“ подразумева сенчење и жртвовање комодитета, хедоније). Занимива је ова атрибуција сталне кондиције за врлину: Пушкин је био размажено дете, које седне на сред улице ако му се не испуни нека жеља. Васпитаван од грофа Монфора, Пушкин је постао вредно дете и вредан човек.

Треба бити свестан да има система¹⁵ који производе болест. У сваком процесу, ма како био медијски презентован (сетимо се да демон има анђеоско

¹⁴ Арсен Дедић, у свом аристократском, ироничном стилу има један стих који је слутио овај бесмисао квантификовања духа и емоције. Наш песник пева: *Волим те 17% више него прошле године када смо остварили рекордан број ноћења*. Рекордан број ноћења је био термин туристичке администрације као референтан за поређење зараде од туризма.

¹⁵ Један наш чувени професор историје каже за једну земљу да она не води ратове, већ ратови воде њу.

лице), и у сваком чину ваља учинити полезан труд и препознати да ли постоји привид калокагије, да ли постоји демократизација баналности и бесмисла, да ли је угрожена безбедност духа и тела, да ли смо ближи онколошкој хедонији или смо савезници врлине.

Право и педагогија

Поставља се врло занимљиво питање о могућности, односно начинима јуризације врлине? Право, као што смо констатовали, има двоструки онтолошки хендикеп: стартни и финални. Најпре, право је сведочанство несавршености човека и друштва. Да су особе добре, не би било потребе за кривичним правом, а да су мудре не би било потребе за Породичним правом...Успавани, хибернирани морални механизам компензује се правним механизмом: претњом санкцијом. Овакво дејство правног механизма има хетерономни карактер, тако да суштински није лековит у сфери узрока откањања личне или социјалне патологије. Као што се човек не може да храни лековима, тако ни суштаство човека се не може хранити, сачувати правом.Ипак, несавршени свет и несавршени човек не може да оздрави третманом права, али може да се контролише или да се коригује несавршеност која исходи одређеним степеном друштвене опасности.

Сматрамо да је праву слична педагогија у смислу онтолошког хендикепа. Сличност права и педагогије јесте и у томе да су обе дисциплине духа – уметност аргуменовања. Уметност валоризовања снаге једног аргументацијског топоса и покушај њиховог симфонијског садејства или превалирања једног од њих у оправдаом степену. Дакле, очигледно да то није лак интелектуални посао. Као што у уставном праву треба учинити пријатном мелодију саздану од нота власти и нота слободе, као што у породичном праву треба ускладити аутономију породице и њихову корекцију у случају дисхармоније са доминантним друштвеним вредностима. Закон енантиодромије, мирења супротности важи свугде. Раније смо писали да је противречност одлика а не опозиција истине. Свети Сава је биолошки син свом оцу, а и духовни отац своме оцу; Павле на грчком јесте мали човек, а свако ко је мали човек пред Богом – јесте велики човек; према Делакроу, сва оригиналност Рафаела, принца сликарства јесте у плагирању других; Сава Шумановић је био у снажној депресији а слике су му биле радосне и пуне ватреног колорита; радни сто Чехова је био у тзв. безуредном поретку... Противречје је ускладиво и у педагогији: у принципу нежне дисциплине, у принципу континуитета са паузом, у принципу озбиљног хумора (а не хуморне озбиљности), у принципу да је најгоре најбоље (на пример, режим студија који је најригорознији је педагошки исправнији јер активира успаване, неактивирани потенцијале ђака, док тзв. најбољи, најблажи режим

студија може да улењи радне капацитете). Школа није ринг где се води бесмислена конкуренција у коме две стране прете својим бесмисленим оружјем: једни оценама, а други интернетом или ђачким информативним центром. Права школа није ринг, већ филхармонија (љубав према складу). У светоотачким књигама стоји да професори буде и развијају таленте ђака, а ђаци се радују свом професору чији духовни напредак јесте на ползу и самом ђаку и сваком ђаку. Школа треба да буде храм умног срца (православна лексика) и место разумног одушевљења (мисао из једне књижице). Насупрот томе, модерно време сведочи о злонамерној архитектури деструкције наставника и будућности деце. Деструкцији која нас води у лошу бесконачност.¹⁶

Једно од важних принципа педагогије јесте сродство, истоветност теорије и праксе. Једна од најјачих индиција духовног неталента јесте став о несродству, непомирљивости теорије и праксе. Теорија нема смисла без праксе, а пракса без теорије је стално лутајући Одисеј у мору факата. Теорија је футур праксе (на пример, машта проналазача), а пракса је реализован перфект теорије. Бројни примери сведоче наш став. Светлост, струја је практична ствар, а настала је из Гетеових стихова које је рецитовао Тесла у парку Будимпеште када је дошао на идеју о наизменичној струји. Место мобилног телефона је виша математика, алгоритми. У филму *Пијанист*, пољски Јеврејин се скрива од тадашњих фашиста и на крају рата проналази клавир на коме свира теоретски: прсти су у ваздуху и не додирујући дирке – чује тонове. Да је свирао практично, то би му био последњи концерт у животу. Врло је занимљив са овог аспекта и француски филм *Тајна*. Индијска Кама Сутра је књига о свести чулног уживања (теорија о чулној пракси). Франкл вели да прво треба филозофирати па живети. Француски филозофи веле да есенција претходи егзистенцији. Наш колега – правник, Кант је предавао педагогију која се тада звала Практична филозофија.

Било би занимљиво да се истражи да ли дистанца од теорије у образовању олакшава манипулацију? Сматрамо да неговани презир према теорији, умањује и духовни капацитет, као одбрамбену снагу против манипулација.

Уместо епилога

Наше време је време валцера на Титанику. Време безбрижности, лакоумности када је *облачност* озбиљна. Акропољ, ту молитву Грка у камену, зидали су само слободни грађани, који су били достојни/аксиос. Ако

---

¹⁶Сваки пети наставник сматра да је злостављан на послу, а субјекти су колеге, родитељи деце и, засигурно, и деца (Види: Сајт В92, 6. децембра 2015).

заборавимо врлину или смо је недостојни, будућност нема светли колорит. Проф. Митровић, поводом сеоског оптимистичког става да после кише долази сунце, каже да је то сеоска, лаичка метеорологија а не социјална научна футурологија.¹⁷ Стару изјаву Фројда да је дете отац човека, што је тачно у индивидуалној перспекцији, Никита Михалков мења тако да је дете-народ, у саборној перцепцији. Отуда значај педагогије. Педагогија је спомен прошлом и луча будућем. Педагог је торжествено хонорисан, али некада педагогија може да буде „витално индукована” (пример Сенеке и Нерона који је свом врлом учитељу дозволио да изабере начин смрти). Некада је статус педагога – *privilegia odiosa*.

Ипак, суштина педагогије се не мења кроз векове. Педагог је био роб који је водио дете у школу. И данас је то исто: роб¹⁸ врлине који води дете до врлине. Круг врлине: од наставника до ђака. А круг је симбол савршенства форме. И симбол вечности.

Литература

- Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања – историја Срба у Новом веку (1492–1992)* (2011, стр. 192). Београд
- Митровић, М. (2015). Самосвест и самоодбрана-спасимо српско село. *Геополитика*, бр. 9/2015, стр. 25.
- Сајт В92, 6. децембра 2015.
- Panov, I. S. (2013). Upbringing: Models and Dilemmas. *Iustinianus Primus Law Review Правног факултета у Скопљу, No 6, volume IV*, str. 1–16.
- Пушков, А. (2015). Историја Америци окреће леђа. *Геополитика*, бр. 92/2015, стр. 8.

Slobodan Panov

EDUCATION AS AN ACT OF CIVILIZATION OR ACT OF CULTURE: DILEMMA OF IDENTITY CHOICE

Summary

The author distinguishes civilization as a technical success and culture as a spiritual success. The paper emphasizes the deliberate reduction of time for reflection, which has as consequences lightheadedness, inaccuracy of thought, and enlarges the space for manipulation. Law and pedagogy are the art of argumentation. Although they have ontological limit, they both can be allies of virtue.

Key words: *Law, Pedagogy, Education, Civilization, Culture.*

¹⁷ Види о овоме у. М. Митровић, Самосвест и самоодбрана – спасимо српско село, *Геополитика*, бр. 9/2015, стр. 25.

¹⁸ Не само због најамнине, посебно у основној и средњој школи.